DERÉKY PÁL

Erich, Sara és Simón

Erich Hackl a felső-ausztriai Steyrben született 1954-ben. Germanisztikát és hispanisztikát tanult Salzburgban és Málagában, majd 1977 és 79 között lektor volt a madridi egyetemen. Azóta hosszabb-rövidebb megszakításokkal Bécsben él. Néhány évig gimnáziumi spanyoltanár, 1983 óta szabadfoglalkozású író. Eddig négy regényt írt, a negyedik, *(Entwurf einer Liebe auf den ersten Blick)* 1999 márciusában jelent meg. Írt néhány filmforgatókönyvet és hangjátékot, egy mesekönyvet és nagyon sokat fordított spanyolból, valamint a latin-amerikai spanyol irodalmakból. Több irodalmi és kulturális díj, köztük a Bruno Kreisky-díj kitüntetettje (1997); ez utóbbit annak a segélyszervezetnek adta tovább, amely szülővárosában néhány év óta a menekültek társadalmi beilleszkedését segíti elő. Műveit a mostanival együtt eddig tizennégy nyelvre fordították. Hackl sikeres író, és német nyelvterületen sikerkönyv volt a magyarul 1998 őszén megjelent *Sara és Simón* is (spanyol nyelven ugyancsak 1998-ban jelent meg, Barcelonában, a Galaxia Gutenberg kiadónál, Sara y Simón címmel). Minden nagy német napi- és hetilapban, valamint számtalan kisebb periodikumban megjelentek kritikák vagy ismertetések a regényről. A könyv kapcsán több kritikus feltette azt a kérdést, amely nyilván a magyarnyelvű fogadtatás során is megkerülhetetlenül felmerül: miért tűnnek Hackl könyvei némileg idegen testnek az irodalomban, holott irodalmi értékük vitán fölül áll?

Hackl eddig megjelent mindhárom regénye valós történeten alapul, és annak többékevésbé anyaghű feldolgozása. Mindhárom könyvében a politikai jobb- és baloldal erői küzdenek egymással, évtizedekre ható óriási pusztítást és szenvedést okozva az ellenség soraiban és saját soraikban. Még az ártatlan gyermekek és az unokák is bűnhődnek, hiszen ebben a küzdelemben nem marad épen a túlélők alkata és lelke sem. Hackl nem dokumentumregényeket vagy riportregényeket ír, hacsak nem trilógiaként fogjuk fel a három könyvet, ez esetben ugyanis a 20. század egyfajta dokumentum-montázsregényének tekinthetnénk az egymással egyébként semmilyen szállal nem érintkező történeteket, amelynek középpontjában a hatalomra kerülő német-osztrák nemzetiszocializmus áll, míg ennek előzményeként a spanyol polgárháború, utójátékaként pedig a spanyol-amerikai katonai diktatúrák kora szolgál.

Első regénye, *Auroras Anlass* (1987) egy lélek torzulásának pszichológiailag hiteles, mégha meseszerűnek is tűnő története. A mese fasiszta kommunizmusé: egy spanyol polgárháborús forradalmárnő személyiséglebomlásának végpontján agyonlövi saját lányát, Aurórát, mivel nem

Magvető Kiadó – Szajbély Mihály fordítása
Budapest, 1998
184 oldal, 890 Ft

felelt meg, nem tett eleget az asszony abszurdan idealisztikus elvárásainak. Második regényében van talán a legkevesebb meseszerű elem. Az *Abschied von Sidonie* (1989) tárgya a polgári erkölcs és értékrend megsemmisülése a nemzetiszocialista diktatúrában. Az ismert körülmények hatására nevelőszülei és az osztrák városka közössége először érzelmileg szakad el Szidóniától, a kis cigánylánytól, mindenki kedvencétől, majd szinte magától értetődően sorolja be „rendeltetési helyére", az Auschwitzba induló transzportba.

Harmadik regénye, *Sara és Simón* (németül 1995-ben jelent meg, *Sara und Simón* címmel) történetében meseszerű és hiperrealista szövegrészek is találhatók, előbbiek inkább a regény kezdetén, utóbbiak inkább a regény második felében. A könyv alcíme: „történet, amelynek nincsen vége". Nem volt vége 1995-ben, nincsen most, 1999-ben, és nem lesz vége akkor sem, ha majd meghal a két főszereplő is, hiszen a klasszikus tragédiák örökérvényűek. *Sara és Simón* tragikus története Montevideóban (Uruguay) és Buenos Airesben (Argentína) játszódik, a katonai diktatúrák idején és napjainkban. Nemcsak azért nem ér véget a történet, mert még ma is sok ezer szülő keresi eltűnt gyermekét, még ma is feladja magát és bűnhődni kíván olyan egykori argentin tiszt, aki elkábított ellenzékiek százait szórta katonai repülőgépekről az Atlanti-óceánba, még ma is megkísérlik néha valamelyik agg exdiktátort emberiség elleni bűntett vádjával bíróság elé állítani. Hanem azért is befejezhetetlen, mert a főszereplő, Sara Méndez élő személy, aki nem tud belenyugodni abba, hogy senkit sem vonnak felelősségre azért, ami vele és szerencsétlen sorstársaival történt és évek, évtizedek szívós és szenvedélyes munkájával megpróbál jogorvoslatot találni derékbatört életére.

Sara Mendéz képesítés nélküli fiatal tanárnő a falun megismert elképesztő szegénység és elmaradottság, valamint az Uruguayban egymást egyre sűrűbben követő demokráciaellenes intézkedések hatására a hetvenes évek elején csatlakozott egy anarchista párthoz. „Politikai" pályafutása során nem követett el törvénybe ütköző dolgot. Amikor 1973-ban tudomására jutott, hogy le akarják tartóztatni, a szomszédos Argentínába menekült és politikai menedékjogot kapott. Azonban hamarosan itt is olyan katonai junta vette át a hatalmat, amelyik szorosan együttműködött a térség többi katonai diktatúrájával, és kiszolgáltatta nekik Argentínába szökött honfitársaikat. Sara és barátja Mauricio bujkálni kényszerült Buenos Airesben, de Sara ilyen körülmények között is gyermeket szeretett volna. 1976-ban megszülte fiát, Simónt. Alig két héttel később éjszaka fegyveresek törtek rá, elhurcolták, és csecsemőjét elszakították tőle (a razzia pillanatában távollevő Mauricio elmenekült, és Spanyolországban vészelte át a következő évtizedet). Sara túlélte a kínzásokat és a fegyházat, és 1981-ben, szabadulása után, azonnal elveszett gyerekének keresésére indult. Nem volt könnyű dolga. A népesség számához képest Uruguayban volt a legtöbb politikai fogoly és áldozat a térség katonai diktatúráiban: 1973 és 1985 között az ország minden ötvenedik lakosa, a hárommillióból mintegy hatvanezer ember szenvedett börtönbüntetést. A meghurcoltak hozzátartozói kezdetben félelemből nem támogatták Sarát, majd elkövetkezett az a népszavazás, amelynek eredményeképpen (cserébe a demokratikus államrend visszaállításáért) a szavazók 57%-a elfogadta azt az amnesztiarendeletet, amelynek értelmében nem indítható bírósági eljárás a diktatúra hatalmi szervei ellen az 1973 és 1985 között elkövetett bűnökért. Az érintetteknek be kellett volna most már látniuk, és legtöbbjük be is látta, hogy igazságszolgáltatásra többé nem kerül sor, és elfogadták azt a kétszázezer dolláros kárpótlást, amit az argentin állam (a földrész egyedüli államaként) minden bizonyítottan eltűnt, illetve meggyilkolt hozzátartozó után kiutalt. Sara nem.

Fáradozását végül is siker koronázta: nyomozásának egybevetett adatai szerint szinte teljes bizonyossággal megtalálta Simónt, csak az ő fia lehetett az a tizenéves fiúgyermek, akit nevelőszülei Gerardónak hívnak.

A nevelőszülőkben, akik Gerardót törvényes keretek között fogadták örökbe az árvaházból, és a fiúban előbb szánalmat, majd megütközést, végül ingerültséget kelt Sara, a múlt sötét árnya, aki nem hajlandó eltűnni a süllyesztőben, és belenyugodni sorsába. Természetes, hogy Gerardo nem akarja elveszíteni családját, nevét, identitását, egész zavartalan gyermekkorát, nem egyezik bele a vérpróbába. De érthető Sara kétségbeesett utolsó próbálkozása is, aki végül a törvény útján próbálja meg kikényszeríteni a vérpróbát. Mégsem az bírja jobb belátásra, hogy minden fokon elveszíti a pert. Gerardo durva szavai hallatán – „Vén boszorkány, mikor hagysz már végre békén!" – érti meg, hogy nem szabad tovább mennie, mert különben ártatlan emberek is bűnhődnek az ő megszállott igazságkeresése miatt (180). Ekkor hozza meg azt a legnagyobb áldozatot, ami tőle telik: lemond megtalált gyermekéről. Csakhogy ez a gesztus nem jelent egyúttal megtisztulást és megbékélést is, hanem mindössze az elkövetett gaztettek szikrázó könyörtelenségének, visszavonhatatlanságának, jóvátehetetlenségének elismerését.

Az olvasó számára sokszor úgy tűnik, hogy Hackl, a történet krónikása, a kortárs irodalom uralkodó felfogásával ellentétben maga is ott van a könyvben; úgy tűnik, hogy író, szerző és elbeszélő a szöveg legtöbb pontján egyértelműen nevesíthető. Hiszen ez a moralista krónikás olyan őszinte részvéttel viseltetik a szenvedők iránt, hogy helyenként még a pátosz vagy a felháborodás sem idegen tőle. Hackl elbeszélését ugyanakkor világ választja el azoktól a durván ácsolt szocreál ájtatossági szövegektől, amelyek a szenvedéstörténet leírásával gyűlöletet kívántak kelteni. A *Sara és Simón* szerzőjének ilyesmi nem állt szándékában. Hackl, az iberoamerikai történelem, irodalom, politikai és társadalmi élet alapos ismerője a buktatót úgy kerüli el, hogy elbeszélésébe minduntalan belefonja a térség irodalmaira jellemző meseszerű és vallásos utalásokban bővelkedő előadásmódot. Simón vesszőkosárban fekszik, amikor elsodorja anyja mellől a kommandósok rohama, és szenvedélyes igazságkeresése ellenére Sara alakja is inkább a Mater Dolorosa, a fájdalmas Szűzanya alakját mintázza, mint a harcos Kohlhaas Mihályét. Az elrablása utáni hatodik napon pribékei nagy ünnepet ülnek a fogdává átalakított egykori garázsban, mivel tűzharcban életét vesztette M. R. Santucho, az egyik legismertebb ellenzéki. Az ünnepet az agyonkínzott, élőhalott foglyok, köztük Santucho felesége és fivére, valamint a Tizenkettes névre hallgató Sara csuklyával a fejükön a fal mellett állva szenvedik végig. Ezt az elbeszélő mesévé kerekíti: „Nagy ünnepet ültek, ínycsiklandó ételekkel, amelyeket egy svédasztal-szolgálattól rendeltek, és úgy lakomáztak, hogy öröm volt nézni. Amikor teleették magukat, nőket hozattak, akik kopogtattak a páncélozott ajtón, és az feltárult előttük. Tizenkettes hallotta ideges vihogásukat, amikor a csuklyások hosszú sora előtt végigtipegtek, bizonyára billegő szoknyácskákban és ezüstös cipellőkben. Táncoltak a rádióból szóló muzsikára, adászáráskor pedig úgy határoztak, hogy máshol fejezik be a hölgyekkel az estét. Öt ember maradt vissza, és mivel lágy szívük volt és nem tudták, hogy mit kezdhetnének az asztalokon lévő maradékokkal, megkérdezték a foglyaikat, mennyi ideje már, hogy utoljára ettek és ittak. Levették róluk a csuklyákat és enni adtak nekik, és amikor a foglyok inni kértek, pezsgőt töltöttek, és a papírpoharaikat Mario Roberto Santucho halálára emelték. Tizenkettes azonban, ahelyett, hogy koccintott volna velük, azt mormolta: Nem tudok borzongani, itt nem is fogok megtanulni soha

életemben. Azután a foglyokra ismét ráhúzták a csuklyáikat, kivéve egyikükre, Carlos Santuchóra, akit az őrök a nagy vízmedencéhez hurcoltak és belefojtottak a következő szavakkal: »Szent Péter most fogad téged.« Tizenkettes látta ezt, mert a csuklyája félrecsúszott." (50.) Ezek a „mesés" hatóeszközök kiegészítik vagy ellensúlyozzák a politikai, illetve a jogi szférában és nyelven megfogalmazottakat. Hackl 1995-ben, a könyv megjelenésének évében műhelytanulmányt közölt a salzburgi Literatur und Kritik című lapban. Ebben regénye keletkezését és felépítését „vékony, átlátszó rétegek és alakzatok lassú egymásra rakódásaként, átfedéseként" írta le, amely Walter Benjamin szerint „képileg a legtalálóbban fejezi ki azt a módot, illetve eljárást, ahogyan számtalan elbeszélés egymásra rétegeződéséből a tökéletes kibontakozik". Ebben a szövegben egymásra rétegeződnek a katonai diktatúrák végrehajtóinak és áldozatainak az elbeszélései, valamint a latin-amerikai nagyvárosi polgárság elbeszélése arról, hogy viszonylag gyorsan eljutott a túlkapások igenlésétől elutasításukig, de ugyanakkor a bűnösök felelősségrevonásának elutasításáig is.

A *Sara és Simón* nyelvileg rendkívül gondosan kimunkált szöveg, amelynek hasonlóan szép magyar megfelelőjét a fordító, Szajbély Mihály szemmel láthatóan nagy élvezettel, beleérzéssel és nyelvi leleménnyel teremtette meg. Egyszerű, mesterkéletlen elbeszélésmód, valamint képi pontosság és érzékletesség Hackl prózájának főbb jellemzői. Gustav Seibt, egyik kritikusa, azt állítja, hogy Hackl tudatosan, tehát idézetként használ Heinrich von Kleist novellisztikájára jellemző jegyeket, különösen a jogi nyelv felidézése és a szenvtelen, kronológikus elbeszélésmód emlékezteti Kleistre. A Hackllal egy időben, 1986–1987 táján indult írók közül többen is éltek a hagyományos elbeszélésmódok újjáteremtésének hasonló módszerével. A délnémet Patrick Süsskind 1986-ban megjelent *Parfüm* című elbeszélésében Thomas Mann történelmi regényeinek formáját alkalmazza egy leánygyilkosság leírására, míg az osztrák Christoph Ransmayr Ovidius átváltozásait idézően emberek állatokká, növényekké és kövekké változásának történetét ábrázolja *Letzte Welt* című regényében.

Hackl alulstilizálása, távolságtartása, szövegének hűvös eleganciája különösen feltűnő akkor, ha írói eszköztárát összehasonlítjuk Carlos Amorín 1996-os Montevideoban megjelent *Sara (buscando a Simón)* című könyvével. Amorínt nem az ügy irodalmi vetülete érdekli, az a tragédia, hogy bármiképpen is nézzük, nincsen és soha nem is lehet jó megoldás, hanem a jogi. Ennél fogva ítélkezik, és a perdöntő vérpróba elrendelését sürgeti, tekintet nélkül az érintettek érzékenységére vagy beleegyezésére. Hackl regényének a végén az elbeszélő viszont éppen azt jelenti ki, hogy ő nem igazságot akar szolgáltatni Sarának, hanem: „Fiának, Simónnak írtam le Sara történetét, legyen akárhol és legyen akárki is ő." (183), A könyv utolsó, igen rövid 14. fejezete Peter Weiss *Ästhetik des Widerstands* című regényéből vett idézet. Ez változik a regényben Sara üzenetévé Simon számára, amelyben az asszony átadja három mondatból álló örökségét elveszített fiának: „...előhozni valamit a sűrű szövevényből, amelyből kiolvasható, mi történt velünk. Még ha hiszem is, hogy sok mindenbe van betekintésem, most már annyira összekuszálódott az egész, hogy csak picinyke szálakat vagyok képes megragadhatóvá tenni. Te, aki a magad helyén nagyobb áttekintéssel rendelkezel, talán képes leszel egyszer, ha soraim eljutnak hozzád, megvilágítani az összefüggéseket." (182) Súlyos idézet, súlyos teher, és Hackl két évvel a könyv megjelenése után írott cikkében *(Dass endlich geredet werde)* számos példával igazolja is, hogy milyen rettenetes tehertétel volt ez az örökség sok árva vagy nevelőszülőknél felnőtt gyerek számára (Die Presse, 1997. február 1., Spectrum III–IV.). Kár, hogy ezt a fejezetet,

a német eredetihez hasonló módon, nem választja el legalább egy üres lap az idézetek lelőhelyét és az elbeszélő Simónnak szóló üzenetét tartalmazó résztől, hanem a magyar szövegben közöttük mindössze egy sorköz és egy bekezdés van. Így kissé nehezen állapítható meg, hogy ki beszél kihez az utolsó szó jogán.

De nem ez, hanem éppen a meseszerűség Hackl könyvének legsebezhetőbb pontja, különösen azért, mert halálosan komoly, példabeszédszerű szálként mindenütt feltűnik a *Sara és Simón* szövegében. A mese végső soron a nyugati balos értelmiség hetvenes években vallott „emberarcú szocializmus" feliratot viselő vágyálmáról szól, amelynek megvalósulása esetén egymás mellett hevert volna az oroszlán és az őz és mindenki az ő szükséglete szerint részesedett volna mindenből, ha ezt gonosz hatalmak meg nem hiúsították volna. Meglehet persze, hogy Hackl ezt máshogy akarta, és mint ahogy a harmadik világ legszegényebb országaiban szolgáló papok sajátos teológiája sem érthető igazán az ottani adottságok ismerete nélkül, ő is Sara ott és akkor, és sokak számára még ma is érthető és igenelhető politikai hitvallását teszi meg a könyv uralkodó látásmódjává, nem a sajátját. Arról viszont az itteni olvasó nem tehet, hogy ez a latinamerikai olvasat Közép-Európában esetleg kellemetlen képzettársításokat idéz elő, a saját szenvedéstörténet felidézését. Ám nem szabad elfelejteni, hogy az egyes szenvedéstörténetek nem kioltják, hanem erősítik egymást, és igencsak kívánatos az, hogy minél többüket sikerüljön a puszta dokumentációt meghaladó formában, a magas irodalom nyelvén megfogalmazni. Véleményem szerint ez Hacklnak sikerült, rettenetes tárgyából maradandó irodalmi művet, *szép*irodalmat alkotott.